

1

Inleiding

Jarenlang stond in de hulpverlening de individuele mens centraal. In de tweede helft van de twintigste eeuw beschouwde men de systeembenadering als de grote doorbraak in de hulpverlening. Binnen deze benadering stond niet langer het individu centraal, maar werd het gezin waarin het individu leeft de eenheid van behandeling. De interacties tussen de gezinsleden werden belangrijker dan innerlijke ofwel intrapsychische conflicten van het individu. De belangstelling voor het individu met zijn innerlijke processen verdween binnen de systeembenadering naar de achtergrond.

Dan rijst de vraag of beide benaderingen te combineren zijn. Individuele theorieën en therapieën bieden veel kennis over gedrag en gevoelens. In hoeverre zijn die toe te passen in een gezinsgerichte benadering? Kan er binnen het geheel van het gezin recht worden gedaan aan het individu met zijn innerlijke processen? De psychodynamisch georiënteerde familietherapeuten Ivan Boszormenyi-Nagy¹ en Helm Stierlin hebben met betrekking tot deze vragen baanbrekend werk verricht.

In dit boek ligt de nadruk op de theorie van Nagy en de manier waarop anderen deze theorie in de afgelopen decennia verder hebben ontwikkeld. Aan de theorie van Stierlin besteed ik minder aandacht. Dat komt omdat Stierlin zijn benadering mede baseerde op die van Nagy en ook duidelijk en ondubbelzinnig schrijft, waardoor er weinig verhelderd en geïnterpreteerd hoeft te worden. Er kan meestal met een verwijzing naar de literatuur worden volstaan, zodat de lezer zelf kennis kan nemen van zijn ideeën. Zijn *delegatiebegrip* bespreek ik wel in dit boek omdat dit een belangrijke bijdrage is aan de systeemtherapie en omdat Nagy hieraan zijn *delegaatbegrip* heeft ontleend. In de theorieën van beide familietherapeuten neemt *relationele ethiek* een centrale plaats in.

Nagy noemde zijn benadering aanvankelijk een dialectische intergenerationele gezinsbehandeling. Later koos hij voor *contextuele therapie*, een term die buitenstaanders waarschijnlijk weinig zegt. Met *context* bedoelde hij: de dynamische en ethische verbondenheid van een persoon met andere personen die voor hem of haar betekenisvol zijn. Iemands context omvat zijn huidige relaties, zijn toekomstige relaties en zijn relaties uit het verleden.

In Nagy's theorie staan begrippen als rechtvaardigheid, loyaliteit, de balans van geven en nemen, leegaat, verantwoordelijkheid, betrouwbaarheid, zelfvalidatie en dialoog centraal. Deze begrippen, die betrekking hebben op de relationeel-ethische dimensie, hadden in de hulpverleningstheorieën tot dan toe altijd weinig aandacht gekregen. In de

.....
1 Gemakshalve wordt de naam van Ivan Boszormenyi-Nagy afgekort tot Nagy (spreek uit *Nodjz*).

relationeel-ethische dimensie gaat het om rechtvaardigheid van relaties tussen mensen. Daarbij is het uitgangspunt dat rechtvaardigheid mensen ten diepste motiveert en aanzet tot veranderingen. Men wil recht doen aan anderen en aan zichzelf, maar ook zelf recht gedaan worden. Deze dimensie kan alleen worden begrepen vanuit een meer-generatieperspectief ofwel transgenerationeel perspectief. Nagy bekeek hoe generaties elkaar beïnvloeden. Zo gaf hij een verklaring voor de zo vaak in de hulpverlening waargenomen, negatieve herhalingspatronen door de generaties heen en gaf hij aan hoe deze kunnen worden doorbroken.

Nagy's eerste boek *Invisible Loyalties* (1973), dat hij samen met Geraldine Spark schreef, is moeilijk leesbaar. Zijn latere boek *Between Give and Take* (1986) is beter te lezen en maakt zijn theorie toegankelijker. Dit boek schreef hij samen met Barbara Krasner. In 1987 verscheen het boek *Foundations of Contextual Therapy*, met daarin een aantal eerder verschenen artikelen van Nagy.

Ammy van Heusden is degene geweest die Nagy geïntroduceerd heeft in Nederland. Vervolgens is Nagy vanaf 1967 bijna jaarlijks in ons land geweest om workshops te geven. Vooral in Nederland en België is er al vele jaren een grote belangstelling voor zijn theorie en werkwijze. In 1983 publiceerden Ammy van Heusden en Else-Marie van den Eerenbeemt *Balans in beweging*, een boek over het werk van Nagy. Suus van Hekken en Jeannet Melse schreven in hun boek *Ernstig verwaarloosd* (1988) over ervaringen met de contextuele werkwijze bij het toenmalige Paedologisch Instituut van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

In Nederland zijn er sinds 1990 diverse Masterclasses Contextuele Therapie gehouden. Ook werd Leren over Leven opgericht, een leerschool voor contextuele hulpverlening. In 1998 verscheen vanuit deze organisatie het boek *Leren over leven in loyaliteit* geschreven door May Michielsen e.a. Op initiatief van de leerschool werd ook het boek *The New Contextual Therapy* (2003) van Terry Hargrave en Frans Pfitzer vertaald. Intussen zijn er nog meer publicaties over de contextuele therapie verschenen, waaronder in 2008 een boek over loyaliteit van Catherine Ducommun-Nagy, Nagy's tweede vrouw. Annie Nuyts en Lieve Sels geven in hun boek *Tussen mensen* (2017) een belangrijke aanzet om de contextuele therapie te verbreden naar de samenleving. Jaap van der Meiden schreef in 2020 op basis van zijn promotieonderzoek het boek *Van contextuele theorie naar praktijk*. In 2022 verscheen het *Handboek Contextuele Hulpverlening* geschreven door Paul Heyndrickx, Linne De Loof, René Knip, An Van Herck en Wilma van Klaveren.

In 1995 werd het Nagygenootschap opgericht, later voortgezet in de Vereniging van Contextueel Werkers. Er werd ook een tijdschrift uitgegeven dat uitmondde in het *Vakblad voor Contextuele Hulpverlening*. Aan diverse opleidingsinstituten, hogescholen en universiteiten wordt de contextuele benadering gedoceerd. Men hanteert deze benadering niet alleen in de Verenigde Staten, België en Nederland, maar ook in Hongarije, Turkije, Spanje, Frankrijk, Zuid-Afrika en Israël. Ook wordt er onderzoek gedaan naar de geldigheid van de aannames en de toepassing van de contextuele therapie (Heyndrickx, 2022, p. 32).

De belangstelling voor de contextuele theorie reikt verder dan het terrein van de sociale hulpverlening en therapie. Ook bij rouwbegeleiders, counselors, mediators en coaches leeft het contextuele gedachtegoed. In het onderwijs is er eveneens grote interesse voor deze denkwijze. Zo zijn er enkele publicaties verschenen over *contextuele leerlingbegeleiding* op scholen (onder andere Nieuwenbroek e.a., 2021).

Binnen het pastoraat is er eveneens belangstelling voor de contextuele theorie. Sinds 1986 bestaat er een postdoctorale opleiding Contextueel Pastoraat in Nederland, opgezet door Aat van Rhijn en Hanneke Meulink-Korf. Deze theologen zijn gepromoveerd op een onderzoek naar de filosofische grondslagen van de theorie van Nagy in relatie tot enkele pastoraal-theologische thema's. Tevens hebben zij het werk van Nagy vergeleken met dat van de filosoof Levinas (1997). In 2002 verscheen er een publicatie van hen over *contextueel pastoraat*. Ook Annemie Dillen (2004) schreef met *Ongehoord vertrouwen* een boek over het contextuele denken vanuit theologisch perspectief. In 2021 publiceerde Neeltje van Doorn *Ontmoeten in meervoud*, een boek over hetzelfde onderwerp.

De contextuele therapie is een integratief model dat ook andere hulpverleningstheorieën in zich opneemt. Kennis en toepassing van deze theorieën zijn noodzakelijk en maken de contextuele theorie ook hierdoor voor mij zo boeiend en bruikbaar. Andere therapierichtingen en nieuwe ontwikkelingen, zoals die in de neuropsychologie, kunnen binnen het contextuele denken een eigen plek krijgen en geïntegreerd worden. Vanuit mijn kennis over en ervaring met de theorie van Nagy en de kennis en ervaring die ik opdeed met lichaamsgericht werk (Pessopsychotherapie en sensorimotorpsychotherapie) integreerde ikzelf de lichamelijke gerichte therapie in mijn werken als contextueel therapeut. Het toevoegen van de lichamelijke dimensie, is voor mij waardevol en heeft een verdiepende werking.

Nagy had het in zijn tijd al over de implicaties van zijn theorie voor de bredere wereld dan die van de familie. Ook vond hij dat rechtvaardigheid tussen mensen tevens het nemen van verantwoordelijkheid omvat voor de bescherming van het milieu en de kwaliteit van leven voor de komende generaties. Eveneens wees hij op de noodzaak verantwoordelijkheid te nemen voor de gevolgen van historische onrechtvaardigheden zoals de slavernij. Het laat zien dat de contextuele theorie ook in dat opzicht nog niets aan actualiteit heeft ingeboet.

Dit boek is ontstaan in 1986, toen alleen het boek *Invisible Loyalties* nog was verschenen. Een interessant, maar moeilijk leesbaar boek. Nagy's taalgebruik is complex en hij zette zijn denkbeelden niet helder uiteen. Deze bleven impliciet maar ze leken mij zo wezenlijk en interessant dat ze mij prikkelden om uit te zoeken wat hij precies bedoelde. Dit vormde de aanzet tot *De onverbreekelijke band*, waarin ik Nagy's ideeën probeerde uit te leggen en in een theoretisch kader plaatste.

We zijn nu vele jaren verder. De contextuele therapie heeft inmiddels een hele ontwikkeling doorgemaakt en het aantal publicaties erover is dan ook toegenomen. De diverse drukken van dit boek zijn steeds verrijkt met de nieuwste inzichten uit de contextuele

theorie. Daarnaast heb ik nieuwe thema's toegevoegd en uitgewerkt die erop gericht zijn een vertaalslag te maken van het contextuele denken naar de praktijk van de hulpverlening. De besproken thema's en begrippen worden geïllustreerd aan de hand van casuïstiek.

- Hoofdstuk 2 begint met een uitleg van enkele essentiële begrippen en onderwerpen uit de systeem- en gezinstheorie. Daarna kijk ik naar de plek van het individu met zijn innerlijke processen binnen de systeemtheorie en de diverse gezinsbenaderingen. Verder geef ik aan welke plaats de theorie van Nagy inneemt ten opzichte van de andere gezinsbenaderingen. Bij deze bespreking worden ook twee latere theoretische richtingen in de systeemtherapie betrokken: het narratief perspectief en het hechtingsperspectief.
- De contextuele theorie werk ik nader uit in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk wordt uitgebreid ingegaan op wat Nagy toevoegde aan de hulpverleningstheorieën: de relationeel-ethische dimensie. Relationeel-ethische begrippen als loyaliteit, leegte, de balans van geven en nemen, rechtvaardigheid, betrouwbaarheid, zelfvalidatie en dialoog worden aan de hand van praktijkvoorbeelden geïllustreerd. Het hoofdstuk eindigt met een nadere beschouwing van de 'absoluutheid' van de relationeel-ethische dimensie.
- De wisselwerking tussen de eerste vier dimensies – met name die van de psychologie, de interacties en de relationele ethiek – is het onderwerp van hoofdstuk 4. In dit hoofdstuk wordt inzichtelijk gemaakt hoe Nagy andere theorieën in zijn eigen theorie heeft geïntegreerd. Het delegatiebegrip van Stierlin, waaraan Nagy later zijn delegatiebegrip ontleende, komt aan bod. Ook komen het begrip *schuld* en de invloed van het psychologische begrip *schuldgevoelens* op de relationeel-ethische en de interactionele dimensie aan de orde. Daarna ga ik in op de samenhang tussen de dynamiek van de roulerende rekening en de psychologische en interactionele dimensie.
- Hoofdstuk 5 gaat expliciet in op het individu en zijn verbondenheid met de ander, zijn gebondenheid aan de kinderloyaliteit en de loyaliteit aan zussen en broers.
- Hoofdstuk 6 gaat over zes belangrijke contextuele interventies. Bovendien neem ik de gevolgen van de contextuele visie voor praktijksituaties – te weten adoptie, scheiding, seksueel misbruik en uithuisplaatsing – onder de loep. Ook de invloed die intergenerationele loyaliteit kan hebben op het in stand houden van chronisch symptoomgedrag komt ter sprake.
- In hoofdstuk 7 illustreer ik aan de hand van een casus hoe een contextueel therapeut of contextueel hulpverlener zou kunnen werken met de eerste vier dimensies. Om dit hoofdstuk goed te kunnen volgen, is wellicht enige praktijkervaring nodig. Het is essentieel om tijdens het lezen voortdurend oog te blijven houden voor de samenhang tussen de dimensies en voor hun onderlinge wisselwerking. Dit hoofdstuk kan goed gebruikt worden om na te gaan of begrepen wordt waarom iets onder een bepaalde dimensie valt.
- De plek die boosheid en afgrenzing inneemt binnen de contextuele therapie komt in hoofdstuk 8 aan de orde. Bij Nagy komt boosheid nauwelijks in positieve zin aan bod.

Ik benadruk in dit hoofdstuk de constructieve kant van boosheid, namelijk de kracht die 'gerechtvaardigde' boosheid geeft. Ook laat ik zien waarom dit vanuit contextueel perspectief zo belangrijk is.

- Hoofdstuk 9 gaat over contextuele relatietherapie, en dan vooral over het spanningsveld rond de horizontale loyaliteit tussen partners en de verticale loyaliteit met de ouders. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van een casus waarin partners klem zitten tussen deze loyaliteiten.
- In hoofdstuk 10 werk ik het proceskarakter van het begrip *ontschuldiging* nader uit, waarbij tegelijkertijd ook de andere dimensies van de contextuele therapie worden betrokken. Over dit begrip bestaan nog steeds veel misverstanden. Ontschuldiging is een interventie waardoor mensen hun ouders, met wie de relatie ernstig is verstoord, een plek leren geven in hun leven. Het is een waardevolle interventie, omdat zij in hoge mate bijdraagt aan het doorbreken van negatieve herhalingspatronen door de generaties heen en het vergroten van iemands vrijheid van handelen. De twee criteria die belangrijk zijn voor het starten van het ontschuldigingsproces komen aan bod, evenals een aantal indicatoren die aangeven in hoeverre aan de twee criteria is voldaan. Wanneer er te snel gestart wordt met het ontschuldigingsproces, kunnen hulpverlener en cliënt in bepaalde valkuilen stappen. Deze licht ik toe. De casuïstiek laat zien hoe het coachen van een dergelijk ontschuldigingsproces kan verlopen.
- In hoofdstuk 11 staat de onverbreekelijke band na de dood centraal. Hier horen vragen bij als: Hoe kan deze band eruitzien? Hoe kan gecompliceerde rouw in een familie worden herkend? Hoe kan de band tussen een nabestaande en een overleden familielid verstrengeld raken? Een casus over suïcide maakt de helende werking van *postume ontschuldiging* concreet.
- Hoofdstuk 12 werpt een nieuw licht op parentificatie. Centraal staat de vraag: Zijn valkuilen die bij parentificatie optreden om te zetten in kwaliteiten die in het verdere leven bruikbaar zijn? In de hulpverlening en andere dienstbare beroepen zijn meestal veel geparentificeerde mensen werkzaam. Voor hen is deze vraag extra belangrijk. Aan de hand van een continuüm van helpen komen vier criteria aan de orde waardoor vroegtijdig herkend kan worden wanneer parentificatie negatief dreigt te gaan uitwerken. Ook worden interventies besproken die kunnen worden ingezet om een destructief geworden parentificatieproces te stoppen en om te buigen, zodat de schadelijke effecten afnemen en positieve effecten beschikbaar komen. Ten slotte komen kwaliteiten van en valkuilen voor de geparentificeerde hulpverlener aan de orde.

In de contextuele therapie spreekt men bij voorkeur over familie. In de literatuur van de systeemtherapie wordt zowel de term *gezin* als de term *familie* gebruikt. Het woord gezin verwijst vaak naar een kerngezin met twee ouders en hun kinderen. Het risico bestaat dat men de veel bredere context van familieverbanden, zoals een buiten het gezin wonende ouder, grootouders, ooms en tantes, hierbij vergeet. Het woord familie kan echter ook betekenisvolle verbanden waarin mensen leven buitensluiten. Denk aan ouders met pleegkinderen en nieuw samengestelde gezinnen. Ik gebruik daarom beide termen.

In alle praktijkillustraties van dit boek zijn de gegevens zodanig onherkenbaar gemaakt dat ze niet te herleiden zijn tot bestaande personen en situaties.

In de hulpverlening werken aanzienlijk meer vrouwen dan mannen. Om deze reden heb ik er in dit boek voor gekozen de vrouwelijke vorm te gebruiken wanneer het gaat over hulpverleners en therapeuten. Wanneer ik spreek over de contextueel therapeut, bedoel ik hier ook de contextueel hulpverlener mee.

Verder is goed te benoemen dat ik voor de mannelijke vorm gekozen heb waar het over een kind, cliënt of persoon gaat. Voor hem kan dus ook haar gelezen worden.

2

De plaats van de contextuele therapie ten opzichte van de systeemtherapie

De systeemtherapie is gebaseerd op de *systeemtheorie*. Daarom begint dit hoofdstuk met een bespreking van deze theorie, voor zover dit relevant is voor de systeemtherapie. Ook de plaats van het individu binnen de systeemtheorie komt aan bod.

Aanvankelijk stond in de systeemtherapie vooral de gezinstheorie centraal. De gezinstheorie kent vele grondleggers. Hun benaderingen en begrippen overlappen elkaar, maar kunnen soms ook tegenstrijdig zijn. Gezinstheoretici hebben vaak vier kenmerken gemeenschappelijk. Wanneer ik over gezinstheorie spreek, ga ik uit van gezinstheorieën die aan deze vier gemeenschappelijke kenmerken voldoen. In dit hoofdstuk geef ik een samenvatting van twee belangrijke gezinstheorieën: de *communicatiegerichte benadering* en de *structuurgerichte benadering*. Daarna wordt besproken hoe in de gezinstheorie het individu met zijn innerlijke processen wordt gezien.

Dit hoofdstuk leidt ook de theorie van Nagy in, met speciale aandacht voor de verschillen met en de aanvullingen op de gezinstheorie.

Tot slot behandelt dit hoofdstuk twee belangrijke nieuwe richtingen binnen de systeemtherapie: de *narratieve benadering* en de benadering vanuit de *hechtingstheorie*, eveneens in relatie tot de contextuele benadering.

2.1 De systeemtheorie

De bioloog Bertalanffy (1967, 1968) is een van de belangrijkste grondleggers van de algemene systeemtheorie. Toen Bertalanffy zestig jaar geleden als wetenschapper begon, waren de biologen verwickeld in een mechanistisch-vitalistisch conflict. Aanhangers van de mechanistische visie probeerden een levend organisme te herleiden tot elementen, deze in hun afzonderlijke relaties te bestuderen en vervolgens het geheel te verklaren uit de som van de elementen. Zij zagen de organisatie van de elementen, die het organisme in stand houdt, als een min of meer toevallige uitkomst van een samenspel tussen mechanische krachten. Aanhangers van de vitalistische visie daarentegen verklaarde de organisatie van de elementen louter via de werking van zielachtige factoren (Gray & Rizzo, 1969).

Bertalanffy koos een nieuw uitgangspunt, daarbij voortbouwend op gedachten uit de gestaltpsychologie. Hij beschouwde het organisme als een georganiseerd geheel, een

gestalt, een geheel-meer-dan-de-delen. De mechanistisch-analytische methode, die zich richtte op elementen, deed onvoldoende recht aan het geheel waarvan de elementen deel uitmaken. De algemene systeemtheorie zou volgens Bertalanffy een algemeen kader moeten bieden om binnen diverse wetenschappen een hernieuwde oriëntatie op de verhouding tussen geheel en deel mogelijk te maken.

De algemene systeemtheorie heeft dus geen betrekking op een bepaald wetenschapsgebied, maar zoekt naar het gemeenschappelijke, het algemene van alle systemen die in uiteenlopende wetenschappen zoals biologie, psychologie en economie aan de orde komen.

De systeemtheorie maakt communicatie tussen de verschillende wetenschapsgebieden mogelijk. Hierdoor wordt de onverstaanbaarheid tussen wetenschapsgebieden, ontstaan door de voortgaande specialisatie, tegengegaan.

Bertalanffy definieerde een systeem als: *a set of elements standing in interaction*. Een systeem vormt een gestalt, het geheel is méér en ook iets anders dan de som van de delen of subsystemen. Er vindt een proces plaats tussen de subsystemen, er is sprake van samenhang. De aard van deze samenhang maakt een verzameling van subsystemen tot een systeem dat zich onderscheidt van andere systemen. Er kan dan ook geen verandering worden aangebracht in een van de subsystemen zonder dat dit invloed heeft op de andere subsystemen en zonder dat het totale systeem verandert.

Een systeem wordt echter niet als een vaststaand gegeven in de werkelijkheid aangetroffen, een systeem wordt geconstrueerd. Het is het resultaat van een actieve constructie van de kant van de waarnemer: het is een door de waarnemer geïnterpreteerde samenhang van de delen (zie ook paragraaf 2.4.1 over de narratieve benadering).

De ontwikkeling van het systeemdenken loopt parallel met een bepaalde ontwikkeling in de hulpverlening. Aan het eind van de jaren vijftig van de vorige eeuw valt in de hulpverlening een verschuiving waar te nemen in de manier van denken over de mens als individu. Vóór die tijd werd het individu meestal gezien als een opzichzelfstaand wezen. In de hulpverlening werd daarom voornamelijk aandacht besteed aan de individuele geschiedenis en de interne psychische problematiek. Na die tijd beginnen hulpverleners steeds meer oog te krijgen voor het belang van de wisselwerking tussen het individu en zijn omgeving. Zo merken ze op dat cliënten die in therapie een duidelijke vooruitgang hebben geboekt, na hun terugkeer thuis terugvallen. Of ze zien dat een ander gezinslid problematisch gedrag begint te vertonen. De gedachte ontstaat dat een probleem van een gezinslid een symptoom is van een gezin met problemen. Het gezin als samenhangend geheel komt in de belangstelling te staan.

De systeemtheorie maakt het mogelijk complexe gehelen te ordenen en inzichtelijk te maken. Vanuit het systeemperspectief kan men daarom goed de samenhang binnen het gezin bestuderen.

Een gezin is een levend systeem. In het volgende gedeelte zullen enkele belangrijke kenmerken van levende systemen aan de orde komen. Daarna zal worden ingegaan op de organismische visie van de systeemtheorie op levende systemen en de cybernetica.

Vervolgens komt een hiërarchische indeling van systemen aan bod, inclusief de plaats van het gezin en het individu binnen deze systeemhiërarchie.

2.1.1 Kenmerken van levende systemen

Openheid

Een systeem kan open of gesloten zijn. Bij een gesloten systeem is er geen relevante interactie tussen het systeem en de omgeving. Een levend systeem is open, in de zin dat het steeds materie, energie en informatie uitwisselt met zijn omgeving. De relatie tussen systeem en omgeving is essentieel voor het functioneren van het levende systeem.

Wordt een levend systeem als gesloten behandeld, dan geeft dit een vertekening van de situatie; de omgeving moet ook in de beschrijving worden betrokken. Maar waar begint het systeem en waar eindigt de omgeving? De grens is willekeurig en zal afhangen van de interactie die iemand wil bestuderen (Van Dijck, 1973). Dit betekent dat, afhankelijk van waar men de grenzen van het systeem trekt, steeds wisselende aspecten van dezelfde werkelijkheid naar voren komen en andere naar de achtergrond verdwijnen of worden weggelaten.

De grens tussen een open systeem en zijn omgeving wordt dikwijls beschreven in termen van doordringbaarheid. Indien de grens te open is, vervaagt het verschil tussen systeem en omgeving, dan verliest het open systeem zijn identiteit en houdt het op te bestaan. Is de grens ondoordringbaar, dan is er geen uitwisseling tussen systeem en omgeving mogelijk; het open systeem raakt geïsoleerd en sterft af (Steinglass, 1978) of het systeem wordt opgenomen in een groter geheel.

In de gezinstheorie staat het kerngezin als systeem centraal, waarbinnen individuen, dyades en triades subsystemen zijn en bijvoorbeeld de uitgebreide familie als omgeving wordt beschouwd. De grens tussen een gezin en zijn omgeving wordt vaak beschreven in termen van het relatieve gemak of de moeite die buitenstaanders ervaren om met het gezin in contact te komen (Hendrickx, 1981). Met andere woorden, de mate van doordringbaarheid van de grenzen van het gezin.

Het levende systeem wordt niet alleen voortdurend beïnvloed door zijn omgeving, het oefent zelf ook invloed uit op zijn omgeving. Een levend systeem beschikt over een eigen, autonome activiteit. Het is hierdoor in staat steeds een intern en extern evenwicht te bewaren.

Toenemende mate van organisatie

Een levend of open systeem is een autonoom, actief systeem dat selectief is ten opzichte van de vele prikkels van buitenaf. Een open systeem handhaaft zich niet alleen, maar wordt ook complexer door het verwerken van energie en informatie vanuit de omgeving. Het kan wijzigingen aanbrengen in zijn structuur en functie en zich zo aanpassen aan de zich voortdurend wijzigende omstandigheden. Bertalanffy gebruikte in dit verband de term *steady state*. Er is sprake van groei, verandering, toenemende integratie en differentiatie, maar het systeem behoudt zijn identiteit.

Het begrip *steady state* zette Bertalanffy af tegen het begrip *homeostase*. Bij *homeostase* is er sprake van handhaving van een evenwichtstoestand binnen een systeem, bij *steady state* van een voortdurende wijziging van een evenwichtstoestand. Deze voortdurende wijziging is niet alleen het resultaat van een reactie op de omgeving, maar ook het gevolg van integratie en differentiatie binnen het systeem zelf. *Homeostase* associeerde Bertalanffy met het mechanistische model. Door *homeostase* toe te passen op een levend systeem, zoals het gezin, wordt dit gereduceerd tot een louter reactief systeem.

Subsysteem en suprasysteem

Elk systeem kan men zien als een subsysteem, omdat het samen met andere systemen deel uitmaakt van een omvangrijker systeem. Datzelfde systeem kan als een suprasysteem worden gezien, aangezien het zelf ook weer bestaat uit een aantal subsystemen. Afhankelijk van het perspectief, is een systeem in de meeste gevallen zowel een subsysteem als een suprasysteem. Koestler (1973) sprak in dit verband van een zogenaamd *Januskop-effect*:

‘... facing upward, toward the apex, they function as dependent parts of a larger whole; facing downward, they function as autonomous wholes in their own right.’ (Koestler, 1973, p. 300)

Het gezin als systeem bevat onder meer individuen en dyades als subsystemen en is in dat opzicht een suprasysteem. Het gezin is tevens een subsysteem van bijvoorbeeld de systemen buurt, stad en maatschappij. Een gezinslid kan tegelijkertijd deelnemer zijn van verschillende sub- en suprasystemen. Men kan immers tegelijkertijd echtgenoot, ouder, werknemer, bestuurslid, burger enzovoort zijn.

De algemene systeemtheorie biedt een abstract begrippenkader en beschrijft met behulp daarvan relevante kenmerken van alle systemen binnen verschillende wetenschappen op abstracte, formele wijze. De systeemtheorie bevindt zich daarmee op een veel abstracter niveau dan de meeste andere theorieën, aangezien deze zich tot één wetenschapsgebied beperken. Lange (2006) spreekt daarom van een metatheorie, een filosofische oriëntatie.

De gezinstheorie vat het gezin op als een systeem en daarom vormt de systeemtheorie een bruikbaar gezichtspunt van waaruit het complexe geheel van het gezin kan worden bestudeerd. De drie genoemde kenmerken van levende systemen gelden voor het gezin. Het is wel belangrijk om te beseffen dat de systeemtheorie het gezin alleen beschrijft voor zover het als systeem overeenkomt met andere systemen.

2.1.2 De organismische visie op levende systemen en de mechanistische visie van de cybernetica

Vooraf in de beschrijving van open systemen blijkt dat de systeemtheorie in belangrijke mate gekenmerkt wordt door een organismische oriëntatie. Een open systeem is hierin een actief systeem. Interne factoren zijn primair verantwoordelijk voor de activiteit